

Artikel, udgivet 2023

Skønlitteratur som læremiddel i læreruddannelsen

Af Jimmi Michelsen, Pernille Julie Østergaard Nielsen
& Carla Nielsen

Nationalt Videncenter for Læremidler

Forfattere

Jimmi Michelsen, UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole

Pernille Julie Østergaard Nielsen, UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole

Carla Nielsen, UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole

Udgivet 2023

Læremiddel.dk
Niels Bohrs Allé 1,
5230 Odense M
post@laeremiddel.dk

LÆRE
MIDDEL
○DK

Undervisere i læreruddannelsen bruger ofte skønlitteratur som læremiddel i undervisningen, og de bruger skønlitteraturen til overraskende mange formål. Det viser en undersøgelse blandt undervisere på læreruddannelsen på UCL foretaget i efteråret 2021/foråret 2022. Undersøgelsen omfatter fag/moduler, hvor analyse og fortolkning af skønlitteratur ikke er et direkte mål. I artiklen præsenterer og perspektiverer vi nogle af underviser-nes begrundelser for at bruge skønlitteratur i undervisningen. Vi håber, at artiklen vil inspirere til i endnu højere grad at inddrage skønlitteratur som læremiddel i læreruddannelsens fag.

Brug litteraturen!

Den britiske litteraturforsker Rita Felski hævder i *Uses of Literature* (2008), at vi i skole- og uddannelsessammenhænge ofte læser litteratur med helt andre begrundelser, end vi gør uden for. Når vi sætter os godt til rette i lænestolen med en roman, er det sjældent med intention om at lave en dybdeborende analyse af romanens tematik eller forfølge intertekstuelle referencer. Vi læser derimod litteratur for at blive engagerede. Ifølge Felski er det helt fantastiske ved litteratur, at den giver os mulighed for genkendelse (*recognition*), for at opleve det overraskende og grænseoverskridende (*chok*), blive fortryllet (*enchantment*) og opnå social viden om den verden, vi lever i (*knowledge*) (Felski, 2008). I et senere værk siger Felski følgende om, hvad litteraturen kan: "Litteratur er så vidunderlig og vigtig en størrelse. Den er udfordrende, uddannende, underholdende, overraskende og så er den i kontakt med verdener, som dens læser ofte kun kan drømme om. Litterære tekster er stadig den mest direkte vej ind i andre virkeligheder" (Felski, 2020).

Rita Felski opfordrer til, at vi i højere grad bruger litteraturen, og den opfordring fik os (en gruppe undervisere i læreruddannelsen på UCL) til i efteråret 2021/foråret 2022 at undersøge kollegers brug af skønlitteratur i undervisningen¹. Som nævnt omfatter undersøgelsen kun fag/moduler, hvor skønlitteratur ikke selvfølgelig indgår. Vi ser altså bort fra fagene dansk, engelsk og tysk. I undersøgelsen opererer vi med en traditionel opfattelse af skønlitteratur som afgrænsede fiktionsgenrer (romaner, graphic novels, billedbøger, kortprosa, noveller, digte, sangtekster m.m.), men vi er klar over, at denne opfattelse udfordres af teksttyper, der blander fiktion og ikke-fiktion (eksempelvis selvbiografier og fagbøger i historie, der narrativiserer faktisk stof), og af mediekonvergens generelt.

1 Ud over forfatterne til denne artikel bestod gruppen af timelærer Signe Hjort, lektor Stine Reinholdt Hansen og adjunkt Julie Nørgaard, alle ansat ved Læreruddannelsen på UCL, da undersøgelsen blev gennemført.

Hvad og hvordan undersøgte vi?

I første omgang undersøgte vi brugen af skønlitteratur ved at lade underviserne besvare et spørgeskema. I spørgeskemaet skulle underviserne forholde sig til, om de bruger skønlitteratur i undervisningen, hvor ofte de i så fald gør det, og hvilke teksttyper der indgår i undervisningen. Underviserne skulle også svare på, hvilken rolle skønlitteraturen spiller i deres undervisning, og hvad de skønlitterære tekster har at byde på i forhold til fagets øvrige tekster. Undervisernes begrundelser for at bruge skønlitteratur blev herefter typologiseret. På baggrund af typologiseringen foretog vi uddybende interviews med fire undervisere. Det er citater fra spørgeskemaerne samt de uddybende interviews, der danner baggrund for artiklen.

Undersøgelsen tegner et billede af en udbredt brug af skønlitteratur blandt underviserne i læreruddannelsen. Ud af de besvarede spørgeskemaer tilkendegav ca. 3/4 af underviserne, at de bruger skønlitteratur i undervisningen². Ca. halvdelen af disse bruger litteratur i undervisningen fra "indimellem" til "ofte". De undervisere, der svarede, at de ikke bruger skønlitteratur i undervisningen, peger især på manglende tid og faglig relevans som årsager.

Undervisernes begrundelse for at anvende skønlitteratur i undervisningen har vi typologiseret i fire overordnede temaer. Temaerne er: 1) anslag, 2) skabe dybere forståelse af undervisningens indhold, 3) indsigt i os selv og andre samt 4) skønlitteratur og dannelse. Vi er klar over, at typologiseringen kan diskuteres, idet temaerne delvist overlapper hinanden.

2

Spørgeskemaet blev sendt til 44 undervisere i foråret 2021/efteråret 2022. 23 undervisere besvarede det.

Skønlitteratur som anslag

I vores undersøgelse af brug af skønlitteratur i undervisningen beskriver en underviser i lærerens grundfaglighed formålet således:

“Litteraturen kan have en overraskelseeffekt i undervisningen. Situationen bliver mindre entydig, når jeg som underviser sætter mig og læser højt af en novelle. Det har en wow-effekt, vækker undren og skaber indlevelse og fælles forestilling. Der er en magi, en stemning, der kan noget som læremiddel. Det rekrutterer og skaber motivation.”

Skønlitteratur kan altså noget! Som læremiddel kan det slå en stemning an. Den kan vække en nysgerrighed, som en matematikunderviser uddybende bemærker:

“Der er både noget med det narrative, det er noget, vi kan leve os ind i. I en fortælling, det kan skabe motivation og så videre. Det giver mening for os.” [9:27]

Samme matematikunderviser uddyber, hvordan hun bevidst og konkret anvender skønlitteratur i undervisningen som en måde at åbne undervisningens indhold:

“Jeg tænker meget på det der afsæt. Det med at skabe motivation for at gå i gang med en undersøgelse. Og der tænker jeg, at en af de pinde er litteraturen. [13:25] ... Vi bruger det [litteraturen] nærmest kun i den der åbning. Eller anslag.” [14:10]

Skønlitteratur kan, meget bredt forstået, åbne verden for de studerende og desuden skabe overraskelseeffekt, vække undren samt skabe motivation. Når en underviser, som matematikunderviseren ovenfor, bevidst anvender og tager afsæt i skønlitteratur for at slå en stemning an, minder det om det dramaturgiske greb anslag, vi kender fra film og TV. Anslaget afgør, om tilskuerne drages ind i filmens fortælling, om seeren engageres eller ej (Østern, 2014, s. 40).

Anslaget, der kan anvendes som dramaturgisk greb, kan ligeledes anvendes som et didaktisk greb, der understøtter fordybelse som kognitive, affektive og æstetiske aspekter (Brodersen, 2020, s. 367-373; Brodersen et al., 2022, s. 2; Brodersen, 2022, s. 71). Det didaktiske formål ved et anslag består for underviseren i at skabe opmærksomhed, aktivere forforståelse og bygge bro

til centrale elementer i timens indhold (Brodersen et al., 2022, s. 6). Flere undervisere i vores undersøgelse oplever, at skønlitteratur engagerer de studerende. Skønlitteraturen åbner for de studerendes tilegnelse af viden, færdigheder og dybere forståelse for undervisningens indhold ved affektivt at appellere til og pirre de studerendes interesse og fantasi, nøjagtigt som teori om didaktisk dramaturgi foreskriver (ibid), og som de fremhævede citater understreger.

Et eksempel på anslag finder vi fx i *Carpe Diem*-scenen i den Oscarvindende film *Døde Poeters Klub* fra 1989, hvor Robin Williams spiller den karismatiske maverick-underviser, der bryder med den barske og konforme, militæragtige ånd, der hersker på den prestigefyldte amerikanske drengekostskole, Welton Academy, sidst i 60'erne.

Professor Keating samler i *Carpe Diem*-scenen sin klasse i skolens forhal, hvor væggene prydes af montrere med gamle klassebilleder, pokaler vundet ved skolefodboldturneringer, diplomer og udmærkelser. Keating beder en elev læse første strofe af *To the Virgins, to Make Much of Time* af Robert Herrick (1591-1674) højt for sin klasse, hvilket afføder en del fnisen. Efterfølgende peger Keating, sammen med klassens elever, på digtets lidet opmuntrende budskab: "(...) *we are food for worms, lads. Because believe it or not, each and every one of us in this room is one day going to stop breathing, turn cold and die.*" Herefter beder han eleverne om at stille sig helt tæt på montrerne med fotografier, der afbilleder klasser og årgange, som deres egen, drenge som dem selv, blot med generationers mellemrum. Eleverne skal se på billederne, se at de unge drenge på fotografierne ikke er så forskellige fra dem selv, høre dem hviske deres forhåbning til dem: "*Seize the day, boys. Make your lives extraordinary.*" Rummet fyldes med stilhed. Kun skoleurets tikken i forhallen høres.

Professor Keating, hvis ærinde som English teacher naturligvis er rettet mod at undervise i og om skønlitteratur, anvender i scenen også skønlitteratur som et didaktisk greb, et anslag. Anslag som didaktisk greb har til formål at skærpe elevernes opmærksomhed, aktivere deres forforståelse og pege ind i timens aktiviteter og tema (Brodersen, 2020, s. 369). Anslaget fungerer som en teaser eller en trailer, som stiller skarpt på kendte kontekster, samtidigt med at anslaget vækker en nysgerrighed, der kan åbne for nye erkendelser og bygge bro mellem kendt og endnu ukendt (Brodersen, 2020, s. 370). Det er det, vi ser i *Carpe Diem*-scenen, hvor eleverne mindes om, at de ikke er så forskellige fra de drenge, de ser på fotografierne i forhallen, også selvom de i tid adskilles af et halvt århundrede.

Det er interessant at bemærke, at underviserne i vores undersøgelse registrerer en lignende wow-effekt. Denne effekt forstærker undervisningens anslag, og effekten underbygges gennem den interaktion mellem tekst og læser, som den britiske litteraturteoretiker og -forsker, Rita Felski, beskriver med begrebet *shock*. Shock er den overraskelse, den reaktion, der giver et brud i oplevelsen af kontinuitet og kohærens (Felski, 2008, s. 105, 113), hvilket kan virke anslagsforstærkende.

Skabe dybere forståelse af undervisningens indhold

Flere undervisere begrundet deres brug af skønlitteratur i undervisningen med, at litteraturen kan åbne det faglige stof ('se en sag fra flere perspektiver') og dermed skabe en dybere forståelse af indholdet. En underviser i pædagogik og lærerfaglighed formulerer det sådan:

“Litteratur i undervisningen muliggør, at vi beskæftiger os i dybden med noget, med en sag fra flere perspektiver. Vi skal belyse det her underlige fænomen undervisning med mange vidensformer. Episodisk narrativ viden kan og skal indgå i en dybdeforståelse af fænomenet undervisning, for det at komme i dybden med noget kan ikke alene beskrives taksonomisk.”

En anden underviser – også fra pædagogik og lærerfaglighed – formulerer det sådan:

“Det giver mening at inddrage andre teksttyper og genrer end fagbøger/ forskningsartikler og faglitteratur. Det er med til at fremhæve pointer i den teori, vi arbejder med. Skønlitteratur bliver et slags medierende rum mellem teori og praksis, hvor jeg kommunikerer på andre måder end gennem teori og faglitteratur.”

Skønlitteratur kan give os et andet perspektiv på et undervisningsindhold end et fags mere traditionelle vidensformer kan. En roman kan for eksempel give os et førstepersonsperspektiv på et komplekst historisk fænomen eller en tidsperiode. Romanen kan skildre følelsesmæssige og identitetsmæssige forhold i en sag eller problemstilling, der ikke ellers ville være kommet frem. En anden underviser i pædagogik og lærerfaglighed sammenligner litteraturen med cases i undervisningen, men understreger, at litteraturen er mere end blot en case:

“Litteraturen har en case-effekt, men litteratur er ikke bare cases. Det er mere. Cases i undervisning er effektive, fordi de hjælper forståelsen, som er effektiv i læringsmæssig forstand.”

I pædagogisk sammenhæng er en case ofte en realistisk beskrivelse af en undervisningssituation, som rummer en praktisk problemstilling eller konflikt. Casen, der enten kan være autentisk eller konstrueret, skal tolkes. Litterære tekster rummer også en problemstilling eller konflikt (eller flere), men det særlige ved dem er, at både indhold og form kalder på tolkning. Skønlitteratur

er kendetegnet ved *fordobling* (Hansen, 2004). Begrebet fordobling henviser til, at tekstens elementer – fx genstande og handlinger – får ekstra betydning i kraft af deres indbyrdes forbindelse til hinanden. Den litterære tekst rummer nok referencer til en ydre verden, fx til historiske personer og begivenheder, men den må først og fremmest betragtes som et selvstændigt system, hvor elementerne rummer mere betydning end den referentielle. En rose i et digt kan eksempelvis rumme symbolske betydninger som kærlighed, smerte og solidaritet.

I litteraturen får vi indsigt i os selv og andre mennesker

Flere undervisere peger på skønlitteraturens evne til fremme indsigt i os selv og andre mennesker. Her er tale om en klassisk begrundelse for at læse og undervise i litteratur. Flere kalder denne begrundelse *dannelse*³. En underviser i pædagogik og lærerfaglighed formulerer det sådan:

“Fordi skønlitteratur kan noget helt specielt. Jeg har fx aldrig været indlagt på en lukket afdeling, men når jeg læser Tove Ditlevsen eller Karen Fastrup får jeg et insider-indblik. Altså ikke bare beskrevet udefra, som på film, men indefra.”

Litteraturen kan give os adgang til verdener, vi ikke endnu eller slet ikke kan få adgang til. På den måde kan litteraturen gøre os klogere – også på, hvem

3

Se også afsnittet om dannelse nedenfor.

vi selv er. Den canadiske læringsteoretiker Dennis Sumara har sagt noget lignende. Ifølge Sumara er litteraturens måske vigtigste rolle, at den kan give os selvindsigt og dermed støtte vores identitetsarbejde. I værket *Why reading literature in school still matters* (2002) hævder Sumara, at vi opnår selvindsigt ved at studere andre mennesker – ikke ved at studere os selv. Vi overfører vores viden om andre på os selv; det foregår automatisk og hele tiden. Litteraturen er for Sumara et eksemplarisk sted at studere andre mennesker.

Litteraturens evne til at skaffe os indsigt i os selv og andre mennesker sker dog ikke uden læserens aktive indsats. Det er en pointe hos flere undervisere, at værdien af at inddrage litteratur i undervisningen først viser sig, når de studerende involverer sig i teksten. Som en underviser i pædagogik og lærerens grundfaglighed siger: “de [studerende] skal være aktive medfortolkere”. Den amerikanske litteraturpædagog Louise Rosenblatt har beskrevet involveringen i litterære tekster som både følelsesmæssig og kognitiv (Rosenblatt, 1938/1995). Når involveringen lykkes – Rosenblatt taler om en transaktionsproces mellem tekst og læser – objektiveres læserens erfaringer, følelser og idéer (ibid., s. 45). Transaktionsprocessen er central i Rosenblatts litteraturpædagogik, idet den kædes sammen med udviklingen af demokratiske borgere. Når vi læser litteratur, erhverver vi viden om samfundet, kulturer og mennesker, der gør os bedre i stand til at leve os ind i andres situation og værdier. For Rosenblatt er det dog ikke al litteratur, der giver gode muligheder for involvering. Den litterære tekst må have appel til og udfordre læseren, både hvad angår form og indhold. Hvis teksten eksempelvis er for optaget af at formidle et budskab eller en bestemt holdning, er det langt fra sikkert, at læseren har lyst til at involvere sig i den. Som en underviser i pædagogik og grundfaglighed siger: “Det handler om at finde litteratur af høj kvalitet. Er litteraturen af ringe kvalitet – for klichéfylt – kan det virke fordummende.”

Skønlitteratur og dannelse

Efter disse tre fremhævede aspekter af brugen af litteratur i undervisningen vil vi inddrage et fjerde, som omhandler skønlitteratur og dannelse herunder skønlitteraturens dannespotentiale i undervisningen på læreruddannelsen. Som en underviser i almen dannelse: kristendomskundskab, livsoplysning og medborgerskab (KLM) skriver:

”Skønlitteraturen udvider som intet andet bevidstheden om, hvad det vil sige at være et menneske.”

Skønlitteratur udvider horisonten for forståelsen af det at være menneske. Dannelse og forståelse af dét at være menneske er tæt forbundet og derfor også en vigtig opgave på læreruddannelsen, for så vidt skolens opgave også er en dannelsesopgave. Thomas Aastrup Rømer giver en kort definition på dannelse i sin lille bog *FAQ – om dannelse* (Rømer, 2019), hvor han skriver: ”Dannelse handler om forbindelsen mellem mennesket og verden” (Rømer, 2019, s.13). I forhold til vores undersøgelse af brugen af skønlitteratur i undervisningen på læreruddannelsen er denne forståelse af dannelse interessant, og vi kan inddele den i tre forbundne elementer, hvor dannelsen handler om: 1) dét at være menneske, 2) om verden og 3) ikke mindst forbindelsen mellem mennesket og verden, hvor opmærksomheden skal rettes mod forbindelsen. En underviser i pædagogik og lærerfaglighed peger på skønlitteraturens muligheder i følgende citat:

”Skønlitteratur præsenterer genstande og fænomener i verden. Teorier og begreber re-præsenterer verden. Skønlitteratur lægger op til pirring, skønhed og fremmedhed og kan dermed involvere studerende i genkendelse, analyse og refleksion, der igen åbner for en forståelse af en elevorienteret forståelse af undervisning.”

Skønlitteraturen kan således både skabe og kortlægge ved at tydeliggøre menneskets forbindelse til verden. Skønlitteraturen har her en dobbelt mulighed, idet den både kan kaste lys over menneskets verdensforhold, men også selv kan være dét verdensforhold, der skaber såvel som åbner (nye) verdener og horisonter.

Vi nævnte tidligere Rita Felskis fire engagementsformer: genkendelse, chok, fortryllelse samt at opnå social viden om den verden, vi lever i (jf. ovenfor). Disse fire engagementsformer udtrykker et verdensforhold, hvori skønlitteraturen skaber forbindelsen. En forbindelse mellem den enkelte og det frem-

mede, og denne forbindelse er en central opgave for skolen og derfor også for læreruddannelsen. I skolen bør eleverne møde det, som er dem fremmede, som en underviser i KLM siger: "... skolen skal ikke være en kopi af elevernes verden – i så fald er dannelsesprojektet faldet."

I værket *Resonans – En sociologi om forholdet til verden* af den tyske sociolog Hartmut Rosa står idéen om det fremmede, som svarer med sin egen stemme, centralt (Rosa, 2021, s. 192). Denne idé betegner Rosa som resonans, som også kendetegner menneskets verdensforhold (mennesket i verden) og derved også den enkeltes mulighed for at tilegne sig verden (mennesket der forholder sig, fortolker og forstår verden og sig selv i verden – i forholdet). For resonans er ikke blot et ekko men mere en parring, som et tidligere citat fremhæver. Resonans er genklang, der indeholder noget nyt og andet end det før sagte, talte og erkendte. I denne sammenhæng er det således oplagt at betragte skønlitteratur⁴ som resonansrum i Hartmut Rosas optik. Dette angår dannelse forstået som et verdensforhold, hvori den enkelte først kan blive sig selv i mødet med det andet eller det fremmede. Det vil sige, at den enkelte først finder sig selv i det fremmede, som derfor nødvendigvis må forblive fremmede for at være vedkommende, ellers er der jo ingen at tale med om noget; uden en refleksion fra og om noget andet er der ingen resonans. Det allerede kendte ville blot være en fordobling som et ekko af ens spejlbillede, hvor jeg'et/den enkelte forbliver verdensfjern og intetanende om den verden, som kalder med sine horisonter. Resonans er derimod forbindelser, som er svar mellem mennesket og verden, og skønlitteratur kan i undervisningen vække og være en genklang, der som resonansrum er et refleksionsrum for den studerendes møde med det fremmede.

4 Det er værd at bemærke, at Rosa selv i *Resonans* ofte anvender både fortællinger og henviser til tekster fra blandt andet popmusik f.eks. Supertramps "The Logical Song", når han taler om, at skolen forvandler barnets verdens relation til en stum verdensrelation (Rosa, 277).

Pau

Skønlitteratur i professionsuddannelserne – og udenfor

Undervisernes meget forskellige begrundelser giver en klar indikation af, at skønlitteratur har et stort potentiale i undervisningen i læreruddannelsen. Og læreruddannelsen er ikke den eneste professionsuddannelse, der har fået øje på potentialet. Inden for de sidste tre år er der udkommet tre novelleantologier – *Mælkekassetårn. Daginstitutionsnoveller* (2021), *Levn efter personspecifikke aktiviteter. Socialrådgivernoveller* (2022) og *En hummer kan ikke dø. Noveller om social- og specialpædagogisk arbejde* (2022) – henvendt til studerende på pædagog- og socialrådgiveruddannelsen. I et interview i *Viden om læsning* siger redaktøren til antologien *En hummer kan ikke dø*, at hvis hun skulle “opfinde en alternativ pædagoguddannelse, så skulle skønlitteraturen være den primære litteratur, og faglitteraturen den sekundære. Det tror jeg, at man kunne få nogle meget engagerede, indsigtsfulde og empatiske pædagoger ud af.”

➔ [Læs interviewet her](#)

Også på medicinstudiet på SDU bruges skønlitteratur i uddannelsen. Brugen er inspireret af forskningsfeltet *narrativ medicin*, hvis grundidé er, at narrative fortælleformer kan udvikle den sundhedsprofessionelles evne til at lytte til og forstå patienters udsagn og fortællinger. Ved at nærlæse skønlitterære tekster kan den studerende “trænes i evnen til målrettet koncentration og åben nysgerrighed” (Juhl Rasmussen & Wohlmann, 2018). Narrativ medicin er grundlagt af den amerikanske litteraturprofessor Rita Charon ved Columbia University i New York i 2000.

Litteratur

Brodersen, P. (2020). Læreren som leder. I: P. Brodersen (red.), *God og effektiv undervisning*. Hans Reitzels Forlag.

Brodersen, P. (2022). Didaktisk dramaturgi. I: P. Brodersen (red.), *Didaktisk Opslagsbog*. Hans Reitzels Forlag.

Brodersen, P., Reng, M., Messell, M., Christensen, K. E. (2022), *Undervisningens anslag : At aktivere forforståelse og fordybelse gennem oplevelse og analyse*. Læremiddel.dk, 2022.

Felski, R. (2008). *Uses of Literature*. Hoboken: John Wiley and Sons Ltd.

Felski, Rita (2020). *Hooked: Art and Attachment*. Chicago: University of Chicago Press

Nielsen, E. & Rukov, M. (2019). *Dramaturgi med Mogens Rukov. Noter fra manuskriptlinjen på Den Danske Filmskole*. Samfundslitteratur.

Rosa, H. (2021). *Resonans – en sociologi om forholdet til verden*. Frederiksberg: Eksistensen

Rosenblatt, L. M. (1995) *Literature as Exploration* [1938]. New York: Modern Language Association.

Rømer, T. A. (2019). *FAQ om dannelse*. Hans Reitzels forlag

Sumara, D. J. (2002). *Why reading literature in school still matters. Imagination, interpretation, insight*. Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Østern, A.-L. (2014). *Dramaturgiske modeller og samtidens uddanningskontekster*. I: A.-L. Østern (red.), *Dramaturgi i didaktisk kontekst*. Fagbokforlaget.

LÆRE
MIDDEL
○ DK